

ürként mutatja be a zárósorokban hősét: a történelmi hűséggel szembeszállva amolyan végvári vitéz-félet farag belőle. Mi szüksége tehát annak, hogy ezt a művet társadalmi tartalom kérdésében szembeállítsuk Petőfi művével, s úgy tűntessük föl a „moralista” Aranyt, mint aki 25 arany reményében becsapja nemzetét azzal, hogy „megvalósultnak mutatja a homogén nemzet-koncepciót”?

Van Ferenczi cikkének több más erősen vitatható megállapítása is. Szerinte pl. a „költő és munka egysége” *Az elveszett alkotmányban* a legteljesebb. Armida, Rák Bende és társainak története közelebb állna Aranyhoz, mint a legalább felerészben önéletrajzi mű, a személyes lírával át-meg átszótt *Bolond Istók*? Alig érthető a gondolat. Nagy Miklós fölhívta a figyelmet arra, hogy sok személyes vonatkozást mutattak már ki a *Toldiban* is (főleg Baránczy Jób László), de megérdemli figyelmünket az olyan tény is, hogy Arany ugyanabban a levelében írja szenvedélyes, sőt fenyegető szavait az öt Pesten ért gúnyos célzásokra — melyekből egyértelműen a vidékinek, a nép fiának szóló lekicsinylést olvassa ki — amelyekben bejelenti, hogy *Toldi eszéjének* megírásába kezdett; abba a műbe, melyben a „művelt”, városian pallérozott úrfiak gúnyolódására olyan hasonló indulatkitörésekkel válaszol majd a faragatlan bajnok. De ettől eltekintve is bizony nehéz lenne megmondani, miért ne legbensőbb indulatból született volna például ez a költemény, miért ne lenne szerzője teljesen egy ezzel a művel, melyet minden külső igénytől függetlenül, sőt, szinte annak ellenére kezdett el írni. (Hiszen Toldi történetét mindenki befejezettnek tekintette.)

Am hagyjuk a részleteket. Ferenczi László több szempontból érdekes cikkének egyik legfőbb hibáját abban látom, hogy erőszakkal elmossa azt a törésvonalat, mely a kétségkívül magános töprengésre is hajló, de nagy közösségi célokért forrón és odaadóan lelkesülni tudó és akaró költő életművéből annyira kitörölhetetlen. Arany bizonyos politikai tévedéseit — viszonylag kevésbé jelentős politikai tájékozottsága mellett — éppen a nagy közösségi célokról való lemondani nem tudása okozza. Az, hogy ő közösségi költő akarna lenni akkor is, mikor erre igazában — *már és még* — nincs lehetőség. Az *Őszikék* nem egy elhibázott életmű utáni önbírálat — a versek szomorúsága inkább ennek a helyzetnek a fölismeréséből ered. Ha bírálóknak akarjuk fölfogni — Ferenczi nyomán —, akkor is a kort illeti elsősorban ez a bíráló. A kort, amelyben a valóságnak többé nincs költészete, a kort, melyben az, ki egykor népkönyvvé akarta tenni műveit, csak hangtalanul „kongatja” már versei harangját, s mindenki elől rejtett kapcsos könyvébe ír. A kort, mely Aranyt annyira elteremt és vágyát zúzza szét.

Az Arany-életmű azonban így sem csak nagy tévedések sorozata. Legalább annyi benne a merész próbálkozás, sőt, a nagyszerű önmagára találás is.

Bisztray Gyula

EGY FERDE KÖZLEMÉNY A LEGUTÓBBI MIKES-KIADÁSRÓL

Az Irodalomtörténeti Közlemények 1960. évi 1. száma (100—105. l.) egy cikket publikált, amely Mikes Kelemen Törökországi leveleinek a „Magyar Klasszikusok” sorozatában megjelent legutóbbi (1958) kiadásával foglalkozik. A cikknek egy része a kiadvány szövegközlését vizsgálja s ezzel kapcsolatosan engem egészen különös módon szeretne elmarasztalni. Kijudulva abból, hogy a kiadvány címlapján (a címlap hátlapján) nevem „sajtó alá rendező”-ként szerepel: engem akar felelőssé tenni az alapul vett Császár Elemér-féle szövegért s mindazon eltérésekért, amelyek a Császár-féle szöveg és a kézirat szövege között mutatkoznak.

Tartozom szakmámnak, e folyóirat olvasóinak és sajátmagamnak is azzal, hogy a cikk által keltett esetleges félreértéseket tisztázzam és a kiadvány szándékait s megvalósításának körülményeit tényszerűen megvilágítsam.

1. A „Magyar Klasszikusok” szerkesztősége, illetőleg ennek megbízásából Barta János *szóbeli úton* felkért, hogy vállaljam el a Mikes-kiadás szöveggondozását. Ha a kiadói időbeosztás megengedte volna, bizonyára a kézirat kritikailag kezelt szövegét adják, amit szintén elvállaltam volna *egy vagy két éves munka árán*, mint ahogy éppen a szóbanlevő cikkíró is Mikes „kritikai” kiadásával foglalkozik *immár több esztendő óta*. De a kiadványsorozat ütemterve nem tette lehetővé, hogy a mű kritikai kiadását iktassák be a gyűjteménybe. A kiadónak és a szerkesztőségnek *pár hónapon belül* kellett a nyomdai kézirat! Azt a megoldást választották tehát (az adott helyzetben az elfogadható egyetlen megoldást!), hogy a korábbi, *köz tudomás szerint nem hibátlan* Mikes-kiadások közül az *aránylag legjobbat*, aránylag legkevésbé hibásat: a Császár Elemér-féle szöveget adják ki újból.

Így jutottam én a „Magyar Klasszikusok”-beli Mikes-kiadáshoz, közzétéve az eddigiek közt viszonylag legjobb, Császár-féle szöveget. A cikkírónak tehát ezt a kifogását nem hoztam, hanem a kötet szerkesztőségéhez kellett volna adresszálnia! Az én munkámmal kapcsolatosan

az egyetlen bíráló szempont csakis az lehet: hogy híven eleget tettem-e a megbízásnak s a számomra kijelölt szöveget gondosan vagy gondatlanul közvetítettem?

2. A cikkírónak mindezt tudnia kellett s tudta is, mert az általa „mintaszerűnek” nevezett jegyzetekben — a Barta János által összeállított jegyzetekben — a 363. lapon szó szerint a következő tájékoztatás olvasható:

„Kötetünk a Törökországi levelek szövegét Császár Elemér említett kiadása nyomán közli; mindössze néhány sajtóhibát javítottunk ki. Császár az eredeti kéziratból indult ki, a szöveg helyesírását közelebb hozta a jelenkorhoz, de ragaszkodott az eredeti hangalakhoz.” stb.

Nos, Barta Jánosnak ez a pluralisban kifejezett tájékoztatása világosan megmondja, hogy a Császár-féle szöveg kiválasztása és újrakiadása nem „a pozitívista szövegkiadási eljárást követő Bisztray” kénye-kedve szerint történt, hanem a kérdésben a szerkesztőség döntött, s ezt az elhatározását íme, ország-világ előtt magáénak is vallja!

3. A cikkíró mégis egyedül az én leleményemnek tartja „az ötven évvel ezelőtti” Császár-féle szöveg újbóli közzétételét s az ebből folyó összes következményekért (a szöveg „túlásgosan önkényes kezelése és nagyfokú gondatlansága” [?] miatt) engem akar felelőssé tenni?! Cikkében három hasábon keresztül citálja a nevemet s a végén már annyira belemelegszik Császár szövegközlésének az én utánközli munkámmal való azonosításába, hogy — jobb ügyhöz illő buzgalommal — tucatszám pécézi ki abból a kéziratból eltérő szavakat „Bisztray szövege” címmel.

Vettem a fáradságot és egytől egyig ellenőriztem azokat a párhuzamos idézeteket, amelyeket a cikkíró „hibajegyzék” gyanánt 1—5. pontban felsorolt. Egyetlenegy sincs közöttük olyan, amely ne a Császár-féle szöveg újraközlése volna! Cikkíró ezeket a Császár-féle szöveg-részleteket ismételtén „Bisztray szövege” címkével látja el, holott nagyon jól tudta, ha már egyszer filológiai munkába kezdett, hogy Császár-féle s nem Bisztray-féle szöveget elemez. Minden további félreértés elkerülése végett egyszersmindenkorra kijelentem, hogy *nekem semmiféle Mikes-szövegem nincs!* Megbízóim kívánsága szerint egyszersűen beszereztem két antikváriumi példányt a Császár-féle kiadásból, ezeket a nyomda számára előkészítettem s a korrektúrárt gondoztam, kijavítva azt a néhány szót, amely nyilvánvalóan és feltűnően Császár Elemér vagy a Wodianer-nyomda figyelmetlenségéből származott, amint erre Barta János is utalt. Kizárólag ezt a feladatot bízták rám, vagyis mindössze párhónapos nyomdai munkát, semmi mást. Megbizatásom alkalmával szó sem volt kritikai igényű sajtó alá rendezésről! Téved tehát a cikkíró, azt állítva, hogy „Bisztray látszólag egyszerű és helyes megoldást választott, amikor egyetlen kiadást, mégpedig Császár Elemér 1905-ben megjelent szövegkiadását vette alapul.” A fentiekből látható, hogy semmiféle megoldást nem „választottam”, mert nem is állott módomban bármilyen megoldást „választani”.

4. A cikkírónak — úgy látszik — nincs értesülése arról, hogy a könyvkiadói munkálatok között fontos *feladat-beli* különbségek vannak. A „Magyar Klasszikusok” sorozata — köztudomás szerint — elsősorban a nagyközönség és a tanulóifjúság használatára, tehát bizonyos gyakorlati célból készül. Milyen nézete van a cikkírónak az ily kiadványok rendeltetéséről, ha azokban *Mikes Kelemen tollbotlásait is el akarná helyezni*, mint ahogy teszi „hibajegyzékének” 5. pontjában? Itt ugyanis két olyan „szövegghűség” reklamál, amely nyilvánvalóan, napnál világosabban tollbotlása Kelemen diáknak. (Az egyik tollbotlás: *előmeneteknek*, ehelyett: *előmeneteknek*; a másik: a *mert* kötőszó felcserélt mondatbeli helye.) Mindkettőt szintén Császár Elemér javította ki.

Kérdem: mi szükség van egy *népszerűsítő kiadásban* — élvezetes, folyamatos szöveg helyett — minduntalan az író tollbotlásaival bibelődni?!

5. Ha valaki szavakon rágódik, persze számonkérheti tőlem, hogy — így állván a dolog — miért hagytam a nevemet „*sajtó alá rendező*”-ként feltüntetni? Válaszom a következő:

Velem sem a szerkesztőség, sem a Szépirodalmi Könyvkiadó a Mikes-kötet szövegének „sajtó alá rendezésére” nézve *semmiféle írásbeli szerződést nem kötött*. Nem is tudtam, hogy nevemet egyáltalán fel fogják tüntetni, mint ahogy azt sem tudtam, hogy az elmúlt évtizedben végzett hasonló jellegű egyéb munkáimmal kapcsolatban (különböző szöveggyűjtemények, Vörösmarty-, Petőfi- és Arany-kiadások stb.) kiteszik-e vagy mellőzik a nevemet? Az efféle ellenőrző munkálatoknál a név nem is fontos. Ezúttal — különös figyelemből — kiírták a nevemet. *Erről is csak a kész, bekötött tiszteletpéldányomból szereztem tudomást*, mert címlaplevonatot nem kaptam. Ha csak álmodban is sejtem, hogy ezen a kiadói figyelmességen egyetlen olvasó is fennakad, mint ahogy a cikkíró fennakadt: tisztelettel megkértem volna a mindig lekötélezően kedves Szépirodalmi Könyvkiadót, hogy szerepemet a szokásos formula helyett a következő körülírással tüntesse föl: „A Szerkesztőség által kijelölt Császár Elemér-féle szöveg újrányomása. Az újrányomás szöveg gondozását Bisztray Gyula végezte.”

A cikkíró — a hivatkozott mozzanatok és részletek alapján — mindezt jól tudhatta s nem mentheti magát munkámnak, illetőleg szerepemnek a címlapon való sablonos megjelölésével.